Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 274 (10566) | 1977 чылдың ноябрь 20 воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СОВЕТ МИЛИЦИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Совет милиция — ажылчы чоннарның эрге-ажыктарының, улуг Октябрьның чаалап алышкыннарының идегелдиг камгалакчызы. Ноябрь 18-те Москвага болган, милицияның 60 чыл ёюнга тураскаткан байырлыг хуралга от дугайын чугаалаан.

Президиумда — эштер Ю. В. Андропов, Я. П. Рябов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. А. Яснов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. А. Тихонов болгаш өске-даа эштер.

ССРЭ-ниң иштики херектер министри армия генералы Н. А. Щелоков плеткел кылган.

Совет милициянның ажылдакчылары моон сонгаардаа бодунуң бедик адын толептиг эдилээр, партияның болгаш чоннуң бүзүрелин шынзыдар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр, хөй-ниитиниң көрүм-чурумун, Совет күрүнениң хамаатыларының эрге-ажыктарын көрүнгүр камгалаар деп, хуралдың киржикчилериниң СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, СЭКП ТК-ның Чиргиже секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке чоруткан байырлыг чагаазында чугаалап турар. (СЭТА).

ТЫВАНЫҢ ЧЫЖЫРГАНАЗЫ

Тывада чыжыргананың массалыг чыылдазы эгелээн. Баштайгы он-он центнер чыжыргана бо хүннерде арга-ыяш ажыл-агыйларының хүлээн алыр пунктуларында дужаттынган.

Чыжыргананың дужуду чаагай болуп турар. Оон дүжүдү улам-на элбек болзун дээш, республикага үлетпүр хевириниң плантацияларын тургузар деп шиитпирлээн. Тываның кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының селекционерлери ыяш өстүрүкчүлери-биле демнежип турган, чыжыргананың дыка дүжүткүр болган бижиг, культурлуг сортун өстүрүп шыдаан. Тускай черге өстүрген үрезиннерни келир үедеги үлетпүр зоназының перспективалыг участоктарынга тарып олурткан. Бет чылдың төнчүзүнге чедир культурлуг чыжыргананы 500 гектар чедир черге тарып олуртурун толевилээн.

Кызыл. (СЭТА-ның корр.)

АДМИНИСТРАЦИЯ АЖЫЛЫНГА КОНТРОЛЬ

Партия эге организациязының организаччы болгаш политиктиг ажылының бир чугула кезээ — администрацияның ажыл-чорудулгазынга доктаамал контрольду боттандырары болур. Партийжи контроль четпестерни шиитпирлиг илередип база чайладырынга, партияның болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, даандырган ажыл-хорек дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын бедидеринге, коммунистерниң, кежигүн эвестерниң чогаадыкчы идепкейин бедидип, аңаа үндезилээш планныг онаалдаларның, социалистиг хүлээлгелериң күүселдезин хандырарынга дээштиг салдарны чедирер.

СЭКП-ниң XXIV съездизи ындыг эргелерни бүдүрүлгелерде, тудугда, садыгда база колхозтарда, совхозтарда партия организациялары-биле кады эртем-шинчилел институттарында, дээди база ортумак өврединге черлеринде, профтехучилищелерде, школаларда, культура-чырыдыышкын, эмнелге черлеринде партия организацияларына база тывыскан. Ол ышкаш партияның болгаш чазактың директиваларын күүседир, совет хоойлуларны сагыыр талазы-биле эппараттың ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргени министерстволарның, күрүне комитеттериниң болгаш өске-даа төп болгаш чео-черде совет, ажыл-агый албан черлериниң, ведомстволарның партия организациялары боттандырып турар.

Парторганизацияларның ол эргени боттандырарының бир хевири — администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар талазы-биле оларның комиссиялары болур. Олар боттарының ажыл-чорудулгазын парторганизацияларның мурнундан, оон даалгазы-биле чорудуп турар. Ынчыг комиссияларны отчёт-соңгулдалыг хуралдарга, а чугула апарганда партияның эзлчеглиг хуралдарына соңгуп турар. Түр комиссияларны тургузуп база болур. Ол комиссиялар партийжи контрольду улам тодаргай, доктаамал болдурбушаан, бүдүрүлгениң ажылынга парторганизацияның салдарын күштелдиреринге, ажылдакчыларны партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун шыңгыы сагыыының өзүзунга кижизидеринге улуг рольду ойнаар. Комиссиялар чүгле чамдык четпестериң фактыларын илередир эвес, а оларны болдурбас дээш баш удур хемчегни ап, кайы-бир участокта ажыл-херектиң байдалын өеренип көрүп турган, четпестерни чайладыр талазы-биле парторганизацияга дузалаар хүлээлгелиг.

Күш-ажылчы коллективтериниң ажылының кол чугула айтырыгларын партия хуралдарынга, партбюро хуралдарынга чугаалажыры, ажыл-агый удуртукчуларының отчёттарын дыңнаары, бүдүрүлгениң сан болгаш шынар талазы-биле көргүзүглериниң күүселдезин хүн бүрү контрольдаары ышкаш ол комиссиялларның ажылының янзы-бүрү хевирлерин калбаа-биле ажыглап турар эге организацияларда администрацияның ажыл-чорудулгазынга контроль ханы болгаш дээштиг боттанып турар.

Амгы үеде республиканың парторганизацияларында 200 ажыг комиссиялар бар, оларның ажылында 800 ажыг коммунист хаара туттунган. Совхозтарның, бүдүрүлге, транспорт, харылзаа, тудуг, садыг черлериниң парторганизацияларында оларны колдады тургускан. Комиссиялар кежигүннериниң хөй кезии ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш өске-даа специалистер. Бо чоруун кандыг-даа айтырыгны мергежилдиг, билдилиг шиитпирлээр эрганы оларга берип турар.

Чамдык партия эге организациялары администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың ажылын контрольдаар эргени ажыглаарының эки дуржулгазын чедип алган. Чижээ, Кызылдың эзт комбинадында продукцияның шынарын контрольдаар комиссия ында технологияны сагып турарын доктаамал хынап продукцияның шынарын бедидериниң, ассортиментизин көвүдедириниң курлавырларын дилеп тып турар. Олар боттарының санал-сүмелерин партбюрога, администрацияга бо-ла кирип кээр. Бо чылын план өзугаар продукцияның ийи хевирин бүдүрүп үндүрер турган, комиссия кежигүннериниң саналы болгаш идепкейлиг киржилгези-биле коллектив продукцияның алды чаа хевирин шиңгээдип алган. Ол ышкаш Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинаттың энергоцегинде болгаш өске-даа коллективтерде парторганизациялар администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргени багай эвес боттандырып турар.

Ынчалза-даа чамдык парторганизациялар оларга тывыскан бо эргени кошкан ажыглап турар. «Революцияның чалбыыжы», «Саян» совхозтарда ындыг комиссияларны өзу барымдаалап тургусса-даа, оларның ажылын ында парторганизациялар хүн бүрү удуртпайн келген. «Совет Тыва», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Кызыл тук» совхозтарда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда амдинистрацияның бүгү ажыл-чорудулгазын контрольдаар чаңгыс ниити комиссияны тургусканы таарымчалыг эвес. Чүге дээрге чаңгыс комиссия администрацияның ажылынче доктаамал ханылап кирери берге апаар болгай.

Контрольдаар участоктарда ажыл-херектиң байдалын бодунуң албан-хүлээлгезиниң аайы-биле харыылаар ужурлуг коммунистерни ындыг комиссияның составынга соңгуурунуң ажыы эвээш. Бо таварылгада комиссия кежигүннери боттарының ажылын боттары контрольдаар ужурга таваржыр.

Ажылга бот-боттарын хоолгалаар, чаржалажыр чорукту чайладыры-биле бүгү контрольду, партия, профэвилел, комсомол организацияларының, улусчу контрольдуң чорудар контроль ажылының чаңгыс аай планын тургускаш, звено бүрүзүнге тускай айтырыгларны дагзыр, хыналдаларның хуусаазын айытказш, ол ажылга харыысалгалыг кижилерни томуйлаар херек.

Парторганизацияларның отчет-соңгулдалыг хуралдары эртип турары-биле холбаштыр комиссияларның составын чаартып, эки белеткелдиг, принципиалдыг, идепкейлиг, партияның болгаш чазактың директиваларының күүселдезинин контролюн дээштиг организастап шыдаар идепкейлиг коммунистерни аңаа шилип алыры чугула.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДӨРТКҮ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжының алдыгы сессиязы 1977 чылдың ноябрь 21-де, эртенгиниң 10 шакта СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл ёюн холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эвилелдешкен болгаш автономнуг республикалардан, крайлардан болгаш областардан, автономнуг округтардан, хоорайлардан болгаш районнардан, бистиң чуртувустун хой-хой хамаатыларындан хөй саңгыг байыр чедириишкиннерин болгаш күш-ажылчы рапорттарны алган. Совет улустун төөгүлүг боттандырыышкынары дээш патриотчу чоргаарланыышкын байырлыг чагааларда синнинкеп. Бистин чуртувустун бүгү нацияларының болгаш биче улустарының тура-соруу болгаш эрге-ажыктары илергейлеттинген ССРЭ-ниң чаа Конституциязын Совет эрге-чагырганың юбилейлиг чылында ажылдан кылганының болгаш хүлээлгаланының аажок улуг ужур-дүзелдиин байырлыг чагааларда демдеглээн. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнейин иштики база даштыкы политиказын чангыс эп-сеткилдиг деткээн чорук, СЭКП Төп Комитединин, өндүр улуг ленинчи херектин шынчы үргүлчүлекчизи, тайбын болгаш социал депшилге дээш шылгарангай демиселчи эш Л. И. Брежнев баштаан ТК-ның Политбюрозунуң күзел-соруктуг, үре-түннелдиг ажыл-чорудулгазын бүрүн түүлдүгүүнген чорук байырлыг чагааларда илергейлеттинген.

Октябрьга тураскаатканчарыш чоруп турарының үезинде совет улустун кайгамчыктыг күш-ажылчы эрес-шудургу чоруу совет кижилериин Коммунистиг партияны долгандыр чайгылыш чокка сырый каттышкынын, СЭКП-ниң XXV съезлизинин шиитпирлерин күүседир дээш демисежир деп оларның быжыг шиитпирлиин, Октябрьның өндүр улуг идеяларынга, Ленинниң идеяларынга, коммунизмниң идеяларынга оларның чайгылыш чок бердингенин база дагын көргүскен.

Кайгамчыктыг юбилейге алдар кылдыр чедип алган улуг чедиишкиннери дээш ажылчыннарга, колхозчуларга, интеллигенцияга, революцияның, хамааты болгаш Ала-чурттун Улуг дайынының киржикчилеринге, Совет Армияның болгаш Флоттун дайынчыларынга, партия, совет болгаш хой-ниити организацияларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чүректин ханызындан өөрүп четтириишкинни илергейлеп, Октябрьның төрээн чуртунуң аскының кежин болгаш чечектелиишкини дээш олар күш-ажылга, өөрөдилгеге, дайынчы албан-херекке чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзеп тур.

Юбилей-биле холбаштыр байыр чедириишкиннери социализмнин акы-дунма чурттарының удуртукчуларындан, дашкы чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын, национал-демократтыг партияларындан, чазактарындан, демократтыг организацияларындан, түс-түс хамаатыларындан келген. Эрткен 60 чылларының дургузунда Совет Эвилелиниң чедиишкиннерин ол байыр чедириишкиннеринде бедин-биле үнелеп, бистин чуртувуска болгаш совет улуска чаагай күзээшкиннер чугаалаттынган болган.

Октябрь революциязының юбилейин бистин-биле кады демдеглээн социалистиг чурттарда бистин бүгү эштеризиске болгаш акы-дунмаларывыска ханы өөрүп четтириишкинни СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур Чангыс аай идеалдар-биле — чаа ниитилел тургузуушкынунун идеалдары-биле сорук кирген. Чер кырынга быжыг тайбын дээш чүткүлүг тулчуушкунну кады чорудуп турар социалистиг улустарның өндүр улуг өг-бүлезинин сырый каттыжыышкыны Октябрьның хүннеринде база дагын илергейлеттинген.

Колониалдыг делегейден адырылган, Совет Эвилели-биле найыралдыг күрүнелерниң удуртукчуларына, улустарына, хой-ниити ажылдакчыларына — национал бүрүн хосталга дээш, социал депшилге дээш, империализмге удур эрес-маалыр демисежип турар бүгү кижилерге база ханы өөрүп четтириишкин. Колониализмден хосталган чурттарның күрүнелериниң болгаш улустарының талазындан Октябрьның идеяларын, Ленинниң идеяларын деткип турар чорук социализмниң болгаш национал-хосталгалыг шимчэшкиннинин дайынчы эвилелиниң бузулбазының дугайын херечилеп турар, а ол эвилел тайбын болгаш социал депшилге күштерлиг улам ыцайгы чедиишкиннерлиг болурун хой чүүлдер талазы-биле баш бурунгаар тодарадып турар.

Акы-дунма байыр чедириишкиннери дээш, социализм тургузуушкунунга совет улустун чедиишкиннери бедин-биле үнелээни дээш бистин эштеривиске — бүгү чурттарның коммунистерине, тайбын болгаш социализм дээш демисел дугайты бистин-биле чангыс аай бодалыгларга чүректин ханызындан өөрүп четтирдивис. Бүгү чурттарның коммунистериниң куженнишкиннерин чангыс аай болдурары — чаа дайынларны болдурбазының хөрээнге чедиишкинче, реакцияның болгаш империализмнин күштери-биле демиселге тиилелгеже күш-ажылдың кижилерин чедире бөөр арга-шинектиг ындыг өөрүп чулуг, күчүлүг күш-тур.

Совет күрүнениң юбилейи-биле холбаштыр боттарының байыр чедириишкиннерин чоруткан капиталистиг чурттарның бүгү-ле күрүне, политиктиг, хой-ниити ажылдакчыларына ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы өөрүп четтириишкинни илергейлеп тур. Совет күрүне делегейиин дүшкүүрлүг чоруун чавырыылдырар дээш, боо-чепсектерни эдилере бүдүрерин соксалыр дээш база чепсеглениишкинни дүжүрер дээш, Чер кырынга быжыг, үр тайбын дээш моон сонгаар-даа шиитпирлиг демисежир дээраинге бүгү чурттарның чазактары болгаш улустары бүзүреп болур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ ПРЕЗИДИУМУ СОВЕДИНИҢ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЭКП-НИҢ XXV СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА !

Татьяна Апак өөреникчи чылдарында-ла даараныкчы болурун күзеп чораан. Оон ол күзели боттанган-даа. Кызылга даараныкчылар курузун чедиишкиниг доосканының сөөлүнде комсомолчу кыс Өвүр районнуң амыдырал хандырылга комбинадында үш дугаар чыл ажылдап турар. Ол эр, херээжен улустун национал хептерин дааразарынга улуг сонуургалдыг.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, комсомолчу Татьяна Апак.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

«Транссельхозтехника и ы ң» автобаазазында Николай Никитинге удурткан № 1 бригада планныг онаалдаларын 150—160 хуу күүседип, автобаазада бригадалар аразынга соцчарышка бирги черни хөй удаа ээлеп келген.

Бригаланың кежигүнү Анатолий Бибкаев салган сорулгазын күүсетпээнде оожургаваас кижилерниң бирээзи. «Революцияның чалбыыжы» совхозка дүжүт ажаал алышкынынга бригадир Никитин эш-өөрү-биле кады киришкеш, шалыпчы өзү-биле ажылдап, макталдыг чаныш келгеннер.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, бирги класстың чолаачылары Н. Никитин (бригадир) биле А. Бибкаев.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

Аңчыларның баштайгы олчазы

Тожунуң кооперация аңныыр ажыл-агый чериниң Хам-Сыра участогунуң аңчылары юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ону күүседири-биле олар тайгаларда аңнап чоруп турарлар. Чамдык аңчылар тайгадан ээп келгеш, баштайгы хонуктарда тыпкан олчазын хүлээткен. Дуржулгалыг аңчылар Бараан Дезингир, Дмитрий Дорофеев болгаш оон-даа өскелер тус бүрүзүнделе 500 дииңни дужааган. Аныяк исчилер Валера Сабукай, Алексей Самбуу эвээш эвес олчалыг келгеннер.

Аңчылар тайгаларже катап аңнап үнүпкеннер.

Д. ИРБИЛИГ.

Күүсеткеннер

Харылзааның бүдүрүлгетехниктиг эргелелиниң автобаазазының коллективи бо юбилейлиг чылда багай эвес ажылдаан. Бригадалар болгаш тус-тус чолаачылар аразында социалистиг чарыштып түннелин чоокта чаа үндүрген болгаш мурнакчыларны илереткен.

Бүдүрүлгеде Сергей Медведев удурткан бригада онгу беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдазын күүсеткен дугайында бо чылдың августа-ла рапорттаан. Бөгүнге чедир ол коллективтин кежигүннери ниитизи-биле 416 мун километрни эрткен, ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл ёюн демдеглээн хүнде И. Трегубов, А. Базаров, А. Иванов оларның удурткан бригадалары бо чылдың планын бүрүн күүседипкеннер. Оларның хүлээлгези-даа ындыг.

Тус-тус чолаачыларның аразынга социалистиг чарышка ук бүдүрүлгеден чээрби ажыг кижи тиилекчи болган. Оларга С. Медведев, И. Наумов, Ю. Шатохин болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо мурнакчылар амгы үеде 1978 чылдың марттың үлүүнде ажылдап турарлар.

Д. ИРГИТ.

ТИИЛЕКЧИЛЕР

Республиканың Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерстволуунуң автобүдүрүлгезинде чолаачылар бригадаларының аразында социалистиг чарыш үдам калбарган. Ылаңгый ССРЭ-ниң чаа Конституциязын бүгү чоннуң чугаалажып эгелээн хүнүндөн бөөр олар күш-ажылчы темпизин бедиткен. Оон өскү түңнелдерге бо хүннерде үнген, коллектив бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдазын чедиишкиниг күүсеткен.

Юбилейлиг чылды шалыпчы күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозар дээш калбарган чарышка И. А. Миллер удурткан бригада тиилеп турар. Бо коллектив январь-октябрь айларының планын 108 хуу күүсеткен. Ийиги черни эзлээн П. Ф. Апоринниң бригадазының көргүзүү 106 хуу болган.

Автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачыларның аразында үеин мурнап, юбилейлиг чылдың даалгазын бо хүннерде чедиишкиниг боттандырган чолаачылар хой. Оларга 1978 чылдың августун үлүүнде ажылдап турар К. П. Коаулин, келир чылдың өөнүнүң даалгазын күүсеткен И. Ф. Вертипрахов болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо эштер чүгле план күүсеткен эвес, кывар-чаар материалдарның камналгазын база чедип алганнар.

(Бистиң корр.)

ОНААЛДАЗЫН АЖЫРГАН

Республиканың «Сельхозтехника» системазының дыка хой бүдүрүлгелери болгаш организациялары кара болгаш өңнүг металлдарның артынчыларын чыырының база чүдүрүп чорударының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседип турарлар.

Кызылда «Транссельхозтехниканың» транспорт бүдүрүлгези 151 тонна кара, 6 тонна өңнүг металлдарны чыыткан, ол ышкаш 251 тонна кара, 15 тонна өңнүг металлды чүдүрүп чоруткан. Бо болза онаалдадан 16 тонна ажып турар. Чадааланың автотранспорт бүдүрүлгези, «Сельхозтехниканың» Бии-Хем салбыры металлдар артынчылары чыырының планын доктаамал күүседип келген.

П. ОЛДЫРЕВ.

ЭГЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

Автооруктар тудуунун болгаш ажыглалының талазы-биле бүдүрүлге эргелелиниң коллективи Улуг Октябрьның 60 чыл ёюн толептиг уткуур дээш республиканың ажыл-шинчи коллективтериниң аразынга калбарган чарыштың эгелекчилери болгай. Юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерни, планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш шудургу ажылдап, эргелелдер, участоктар, бригадалар, түс-түс ажылчыннар аразында социалистиг чарыштың маны кошкатпайн келгеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязына хүлээн алдынган ССРЭ-ниң чаа Конституциязын болгаш ол сессияга эш Л. И. Брежневтиң илеткелин автооорук эргелелиниң коллективи участок, бригада бүрүзүнге улуг сонуургал-биле таныжып, бүрүну-биле чүүлдүгүнүн деткип турарлар. Конституцияның чаа төлевилелин чугаалажырынга орукчулар база идепкейлиг киришкен. Ынчангаш күштүг болуп, хүлээн алдынган ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунун чүүл бүрүзүн пептереглей өөренип, өзулуг амыдыралчы Хоойлуну өөренирине орукчулар улуг сонуургалдыын илередип турарлар.

Сорук киргеш орукчуларның ажыл-ижи чедиишкиниг болуп турары таварылга эвес.

ХОЙЛУГ КИЖИ КААС

КЫШТАГЛААШКЫН—ХҮННҮҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Бо чылын бистиң чуртувустуң көдээ ажыл-агый ажылдакчылары юбилейлиг чылда салдынган сорулгаларны шиитпирлээр дээш эвээш эвес ажылдарны кылып, улуг чедиишкиннерлиг болган. Чурттуң чамдык черлеринге агаар-бойдустуң байдалдары дыка таарымча чок болзажок, хову ажылдакчылары тоску беш чылдың ортумак деңнелинден бедик дүжүтту алган.

Картофельди, ногааларны, чигир свёклазын болгаш еске-даа культураны эрткен чылдыындан хөйнү алыр. Ол үениинден хөй бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерни база витаминниг сиген далганын бо кыштаглаашкына көдээ ишчилер белеткеп алган.

Бо чылдың тос айларында эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, дириг деңзи-биле 1 миллион тонна эштти, 3,5 миллион сүттү, 3 миллиард даган чуургазын хөйнү бүдүрген. Мыйыстыг бода мал 700 муң, хаван 4,5 миллион, хой-ешкү—3 миллион, куш—80 миллион башка өскен. Чүс хойдан-на алган хураган база көвүдээн.

Бистиң республиканың ажыл-агыйлары бо чылдың үш кварталының улус ажыл-агый планнарын—сүт садарын 103,4, эштиин—103,7 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, сүт бүдүрери 3,6 хуу, дириг деңзи-биле эшт—7,1 хуу көвүдээн, бир инектен ортумаа-биле 93 килограмм сүттү хөйнү саап алган. Каа-Хем болгаш Таңды районнарның ажыл-агыйлары багай эвес түңнелдерни чедип алган. Каа-Хем районну мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының, ниитиниң малының баш санын өстүрериниң талазы-биле үшкү кварталда социалистиг чарыштың тиилекчизи деп саналан. Ажыл-агыйлардан «Шекпээр» совхоз эки түңнелдерлиг болган.

Ынчалза-даа көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң болгаш садарының планнарын күүсетпээн ийикпе азы эрткен чылдагы көргүзүглеринден эвээштеткен ажыл-агыйлар элээн хей. Эң ылаңгыя дүк талазы-биле планнарын совхозтарның хөй нуруузу күүсетпээн.

Бо кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттиреринден чүгле бо болгаш келир чылдың эвес, а бүгү онгу беш чылдың планнарының күүселдези дөрт хамааржыр деп партия, чазак айыткан. Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттиреринде хандырары-биле чугула доктаалдар хүлээп алдынган. «1977-78 чылдың үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреринде хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын удуртулга кылдыр болгаш хажык чок күүседири-биле хүлээп алыр деп, СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели доктааткан болгаш аңаа үндезилээн «Мал кыштагладыышкынынга белеткелди доозарының болгаш ону чедиишкиннинг эрттиреринің талазыбиле немелде хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ам соң күүселдези чер-черде боттанып турар.

Мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг эрттиреринің кол үндезини малды чем-биле хандырары болур. Белеткеттинген мал чемнериниң кырынга кышкы одарларны немей саналга безин бистиң республиканың совхозтарының мал-маганы үүгле 70 ажыг хуу хандыртынган. Моон көөрге, кышкы үеде малды чемгереринің айтырыы дыка нарын. Бүгү тараа шөлдеринден саваңны ажаап алырындан, хыыргыыш белеткээринден аңгыда, бар мал чемнерин, ылаңгыя бөдүүн чемнерни болбаазырадып тургаш, аңаа янзы-бүрү минералдыг бүдүмелдерни немеп бээри чугула. Бүгү чемнериң шыңгыы үчёдун тургузуп, ону малга бээрин контрольга алыры чугаажок. Кодан бүрүзү малга чем каап бээр, сугбиле хандырар хөрөкселдер-биле бүрүн хандыртынган турар ужурлуг.

Малчын бүрүзү кышкы одарларны он хонукта, айда мал кадарар тус-тус участоктар ылдыр үлеп, планнап, малдың кайы-хамаан чок маңнажып, одарны төө базарын болдурбазын кичээр апаар. Ол дээрге мал чемин намнаарының, ону чөптүг ажыглаарының база бир чугула курлавыры болур.

Эрткен кыштаглаашкыннарның байдалынан көөрге, дыка хөй мал суг-биле доктаамал хандыртынмайн келген. Эрткен кыжын 50 ажыг муң хой, өшкү сугну албайн турган. Ындыг турбуже, бо үеде кудуктарның дыка хөй кезии ажылдавайн турар, автоводовозтарның база элээн кезии септеттинмээн. Оларның ажылдаарын чедип алыр база, сугну чүгле чылыткаш малга бээр хемчеглерни алыры чугула. Кыштагларга улуг доскаарларга сугну мөөннеп, ону чылыдып бээринден аңгыда суг сөөртүр машиналарның цистерналарын сугну чылыдар кылдыр эде кылырын чер бүгүдеге чорудар херек.

Бир эвес мал доктаамал чылыг черде кыштап турар болза, ооң продуктулуу бедик, мал чемнери эвээш чарыгдаттынар. Ынчангаш бүгү кажааларны септээр, олар соок, шын эвес, хыраалавас болур ужурлуг. Хураганның чылыг кажааларының печкаларын шынарлыг септеп, курган одекти курлавырлаар. Улуг малдың соок, хыраалаар кажааларын эде кылып, дээвиирлерни, ханаларны чылыг тударынга таарыштырары чугула.

Мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг эрттиреринге көдээ ажыл-агый специалистериниң ролю кайгамчык улуг. Олар кышкы үеде кылып чорудар бүгү ажылдарының планын тургузуп, чаңгыс-даа кодан кичээнгейден дүшпезин кичээр ужурлуг. Эртемге үндезилээн зооветеринарлыг хемчеглер малдың хөр кыш ажып, продуктулуг чоруун кудулатпазынга улуг идиг болур. Чөр-черлерде эмнелге-санитарлыг пунктуларның ажылын экижидери малдың аарыырын, өлүп-хораарын болдурбазынга көскү рольдуг болуру чугаажок.

Кышкы үеде мал ажылының продуктулуг чоруун кудулатпазының, харын-даа ону бедидериниң нурлавырларының барын мал ажылының бөлүк мастерлери эш Л. И. Брежневке чагаазынга демгеннер. Ынчангаш олар чаа, бедитиен хүлээлгелерни алган. Эш Л. И. Брежнев ол инициативаны бедии-биле үнелеп, бүгү чурттуң мал ажылдакчылары ону деткиир боор деп идегелин илереткен. Шынап-ла, ол ындыг-даа боляан. Бистиң республиканың бөлүк мурнакчыларының кыйгырыын база Тываның бүгү мал ажылдакчылары бүрүнү-биле үүлдүгзүнүп, деткип турар.

Курлавырларны дээштиг ажыглаары ажыл-херекти билдилиг организастаарындан, малчыннарның чарыкын улам калбертырындан улуу-биле хамааржыр. Кижилерниң чогаадыкчы идепкейин ферма, малчын, кодан бүрүзүнүң ажылының ажыктыын бедиденинче, ажыл-агыйның иштики арга-курлавырларын база күрүненің материалдыг хөрөңгилерин улам эки ажыглаарынче ол ажыл угланган турар ужурлуг. Ооң-биле чергелештир мал ажылында кижилерниң ажылдаарынга, өөренирингe, дыштанырынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургузары, мал ажылының продуктулуг чоруун бедидеринге оларның материалдыг сонуургалын көдүрери база чугула.

Мал ажылында чугула болгаш харыысалгалыг үе—мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг эрттирери ам хүнүнүң кол сорулгазы апарган. Беш чыл планының күүселдези бо кыштаглаашкынны эки эрттиреринден дөрт хамааржыр болганда республиканың бүгү малчыннары, мал ажылынга дузалап турар кижилер, бүдүрүлгелер партия, совет органнарның удуртулгазы-биле күүсениишкинниг ажылдаар апаар.

КЫМ МУРНУНДАА?

Үшкү кварталдың түңнели-биле алырга, чүс хойдан 100 ажыг хураганнарны 57 хойжу камгалан алган, 110-дан орүнү алганнарның саны—112. А оларның аразында кым тергиндээнил?

Хураган камгалап алыр талазы-биле бирги черже Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң хойжулу Дотпаа Айызанович Ооржак үнүп, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда кирген, ол чүс хойдан-на 132 хураганны камгалап алган. Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хоочун малчыны Иван Петрович Сафонов чүс хойдан-на 126 хураганны алган шиги черде чорун турар. Карл Маркс аттыг совхозтан Байыр-оол Айыжыевич Сат—119-ту, Дуржулга станциязындан Дырыштак Артынаевич Моңгуш—117-ни, «Алдан-Маадыр» совхозтан Доржу Апыанович Ооржак 115-ти түс-тузунда алган, ол ийи мурнакчының соонда келген. Хары угда үш хойжу: Аяк-Хаа Дачзын-оолович Ондар («Октябрь 30 чылы») Максим Дондупович Сувандии («Чодураа») база Калга-оол Санчы-Бидипович Моңгуш («Коммунизмче орук») олар 113—113 хураганнарны чүс хойга онаштыр камгалап алганнар.

Төрүүр хой кадарын турар хойжулардан хой бүрүзүндеп 3 килограммдан ору дүктү 16 малчын алган. Бо талазы-биле эң бедик көргүзүг И. П. Сафоновта—4,8 килограмм. Хойданна Дырыштак Моңгуш—4,2. Күнгаа Шавы—4,6, Николай Ругапов—4,3, Дакыштай Соян—4 килограмм чедир дүктү кыргын алган.

АДАЗЫНЫҢ САЛГАКЧЫЗЫ

Мочак-оол Донгакович Биче-оолдуң болу хой хүлээп алган, кадарын эгелээнинден бээр ындыг-ла үр болбаан, чаа-ла ийи чыл ажып турар. Баштайгы чылында М. Биче-оол төрүүр чүс хойга онаштыр 96 хураган алган, а бо юбилейлиг чылда 98 баш болган. Ол бир тыва хойга онаштыр 1976 чылда 1 килограмм 500 грамм дүк алган болза, бо чылын ол көргүзүү 1,7 кг болган.

Мал ажылының чымыштымын, ээ-харыысалгалының балыр болгаш, Тыва АССР-ниң аддарлыг малчыны Дошгак Малыкыевич Биче-оол оглу Мочак-оолду он ажыг чыл дуруузунда болунга дузалакчылаткан. Ол хире үениң иштинде болунуң байлак дуржулгазын оглунга дамчыдып берген. Кажан Мочак-оол биле кенин Артис олар малчынын берге болгаш хүндүткелдиг ижин хаҳызы-биле балып, кадыг-дошкун агаарлыг Моңгун-Тайганың кандыг-даа үелеринде хойну билдилиг кадарын турар апаарга, ам-на кодан хойну аныктарга хүлээдип берген.

Кырган Биче-оолдуң сагыжы оон-биле оожургаваан. Ол ам Мочак-оолдуң дузалакчы кадарчызы. Аныяк хойжуларга ада-иезиниң байлак дуржулгазы, уныслиг сүмезин кажандаа артык эвес. Кырганнарның хүн бүрү дузалыының ачызында Б. Мочак-оол баштайгы чылдарында-ла мындыг бедик көргүзүглерни чедип алганы ол.

«Малчын» совхозта Алдыы-Мойнолык деп черде Биче-оолдар кыштап турар. Оларның кадарган хоюнуң деңгилдеп эки, чайын күш кирп семиртип алганнар. М. Биче-оол бо келген кышка уткуштур кажаа-хораазын септеп, чылыглаап болгаш четчир санныг мал чемни дужурген.

СЭКП Топ Комитетиниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чурттуң мал ажылының мастерлеринге бижээн чагаазын болгаш мал кыштагладыышкынын үлегерлиг чорудар болгаш оон продуктулуун бедидер талазы-биле мурнакчы малчыннарның болгаш ол адырны харыылап турар ажылдакчыларның инициативазының дугайында СЭКП Тыва обкомунуң доктаалы-биле танышкаш, онгу беш чылдың үшкү чылында төрүүр чүс баш хойга онаштыр 100 хураганны алырын М. Биче-оол хүлээнген. Мындыг хүлээлгени кадыг-ширин бойдустуг черге мал ажылынга бердинген, кызымак кижи күүседи шыдаар.

Кырган Биче-оол часпаан. Ол совхозтуң бир кодан хоюн телептиг хоздарга дамчыдып берген. Бичиизинден тура күш-ажылга ынак, хойжу болур дээн изиг күзелге бүргеткен Мочак-оол адазынын изиг истеп, соон саалган, телептиг малчын болуруңга улус бүзүрээр, идегээр. Ол идегелди М. Биче-оол шыныдын шыдаар-даа.

Д. ИРГИТ.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев мал ажылының мастерлеринге харыы чагаазынга мал кыштагладыышкынын үлегерлиг организастаары соңгаарладып болбас чугула сорулга деп бижээн. Республиканың мал ажылының мурнакчылары Л. И. Брежневтиң чагаазы-биле танышкаш, кыштаглаашкынны үлегерлиг эрттирер талазы-биле бүгү малчыннарга кыйгырыгны хүлээп алган.

Кыйгырыгга ат салганнарның аразында Чоон-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Кушажылдың Маадыры Моңгуш Допур-оолович Чола, Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хойжузу Иван Петрович САФОНОВ база бар.

И. П. Сафонов: — эрткен кыш биске дыка берге болган. Ындыг-даа болза, чүс хойга онаштыр 125 хураганны, бир хойдан 4,8 килограмм дүктү алдым. Бо чылгы кыштаглаашкынга белеткелим оон мурнунда чылдардан дээре. Кыштаамны эки септеп, белеткеп алдым, мал чемнери база четчир. 1978 чылда төрүүр чүс хойдан 130 хураганны, бир хойдан 5 килограмм дүктү алырын хүлээндим.

(И. П. Сафоновтуң кодапында 850 хой бар. Моон алгаш көөрге, малчын чылын 1100 ажыг хураганны өстүрерин, 4250 килограмм дүктү күрүнеге бээрин хүлээнин турар-дыр).

М. Д. Чола: — хой чылдарда хой ажылынга ажылдан келдим. Хойнуң чаш төлүн менди алыр, ооң эштикир, дүккүр чорууп бедидер талазы-биле доктаамал, хүн бүрү ажылдавас болза, чедиишкин чедип алдынмас деп чүвени дуржулгамдан билдим. Семис, шыырак мал хой продукциязы, кодан тургузар толду берин болур. Ынчангаш хойнуң чайгы семиртилгезинче, кышкы ажаалда, чемгерилгезинче оны кичээнгейин салып турар мен. Бо кыштаглаашкынны эки эрттирип, төрүүр чүс хойга онаштыр 120 хураганны, бир хойдан 2,5 килограмм дүктү алырын хүлээндим.

ЧУРУКТА: М. Чола биле И. Сафонов олар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң малчыны Александр Байырович Белекмаа хойжулап эгелээнден бээр он ийи чыл ажып чоруур. Эрткен чылын оон кодапынга төрүүр чеди чүс хой турган. Берге кыштаглаашкынны эрттиргениниң түңнелинде өөрүнчүг үүл—ооң дүк кыргыыр талазы-биле хүлээлгезин ажыр күүсеткени болган. Хойдан-на 4 килограмм дүк алдынган. Ниитизи-биле пландан ажыр тос чүс килограмм дүктү малчын дужааган.

Бо чылын хоочун малчын дунгужун төрүүр хойну кыштагладып турар. Бир дугаар төрүүр хойну ажаап, төлүн менди алырының бергезин малчын билир болгаш, оон чайгы, күскү өйде деңгилдезинче улуг кичээнгейин салган. Одар солун, элээн каш кожун тургаш, хоюн дыка семиртип алган.

Александр Байырович кыштаглаашкынга база хынамчалыг белеткенген. Кыштаанда кажааларын септеп чылыглаан. Чаш хураган адаанга төгер сес тонна хире өдекти өөлгеп. 15 тонна сигенни боду белеткеп алган. Эш Л. И. Брежневтиң мал ажылының мастерлеринге чагаазында малдың продуктулуун бедидери, оон баш санын өстүрери кыштаглаашкынны организастыг эрттиреринден, курлавырларны билдилиг ажыглаарындан, мал чемнерин чеп болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаарындан улуг хамааржыр дээнин малчын оон ажылынга дөрт айтыышкын-дыр деп хүлээп алган. Ынчангаш хойжу мал кыштагладыышкынын эки эрттирер дээш бүгү-ле арга-дуржулгазын уландырын турар.

ЧУРУКТА: А. Белекмаа кодан хою-биле.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ҮШ ЧЫЛ УЛАЙ 100-ТЕН ӨРУ

Ада-өгбенің бурун чурту Хам-Дыттың Дээрбек-Хараган бо-ла болгай. Ол кажан шагдан бээр улуг кыштаг, мал алыраар кижиниң чогум-на чурту, ыжык-чылыг чер. Ында хойжу Калга-оол Санчы-Бидипович Моңгуш ажылдап, чурттап турар. Маңаа ол кара чажындан хой кадарын өскен. Тыва улустуң үлегер чугаазында дег: «Ада өлүр—оглу артар, аъды өлүр — баглаажы артар».

Моңгуш Калга-оол 18 чыл иштинде тудутга ажылдааш, 1974 чылдан бээр төрээн «Коммунизмче орук» совхозунга хойжулай берген. 1975 чылда чүс хойдан-на —105, оон соонда чылын— 106, а бо юбилейлиг чылда 113 хураганны алган, районда малчыннарның социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп келген. Бо чылын бир хойдан 2,1 килограмм дүктү кыргын алган.

Бо хүннерде Санчы-Бидипович 440 төрүүр хойну кыштагладып турар. Бодунуң күжү-биле 10 гектар сиген шөлүн суттарып, кажаалааш, оон 20 тонна сигенни белеткеп, кыштаанда дужурүп алган. Тускай доскаарга сугну чылыткаш, хоюнга берип турар. Боду бажында чурттап орар. Бажыңы-даа, хоюнуң кажаазы-даа электри чырыткылыг. Чунар-бажыңын тудуп, белеткеп алган. Ол шак ынчаар кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенген.

— Калга-оол аныяк малчыннарга дузалап турар. Ол Л. И. Брежневтиң мал ажылының мастерлеринге чагаазын танышкаш, ында арга-сүмелерни чүүдүгүнүп, оларны амыдыралга боттандырар дээш херек кырында ажылдап кирипкен. Чаңгыс сөстүг кижи боор— хүлээнгенде күүседир—деп, бригадир Ю. Моңгуш биске чугаалап орду.

— Чылыг үеде төрүүр хойну кыштагдан ырадыр өткарын турган, чоокта өттү соой берген чиртпээке хоржок. Ынчаңгаш бүгү-ле кышкы одарны кезек-кезектеп хуваан, планнап алдым. Ол ышкаш хойну суг-биле хандырарын үзүктелдирип болбас, хар бардаа болза, малдың өскүсүнү ханмас болгай—деп, мурнакчы малчын чугаалады.— Бо кыштың байдалы та кандыг болур, мал чемин камнап, одар-белчиирин таарыштырбаанда хоржок ийип.

Малчын өг-буленің хөрөжен ээзи Ондарый Лопсановнаның ажылы база-ла чымыштыг. Бажың-балгат, эвээш-биче саалы, уруг-дарыы, аъш-чеми... А кол-ла чүве—ниитиниң малы дээш өөнүң ээзи-биле деңге-ле чорун турар. Өг-бүле чеди уруглуг, оларын толептиг кижиандын чоруур. Улуг уруглары Ирина, Александра —эмчилер, оглу Константин —чодаачы, бир кызы Клава — башкы сургуулунда, бир оглу 10 класс дооскаш, совхозта ажылдан турар. Өскелери школада өөренин турарлар.

К. Моңгуш район Советиниң депутады, партия райкомунуң бюро кежигүнү. Ооң хөрээн «Хүндүлелдің Демдээ» орден болгаш медальдар каастап чоруур. Олар ооң кызымаккай күш-ажылының үшелели-дир. Чоокта хойжу чаа хүлээлгелерни алган. Ам келир чылда 110 хураганны чүс хойдан алыр, чайгы үеде 25 тонна мал чемин белеткээр, чайгы семиртилгени, кышка белеткелди эки чорудар... Бо бүгү база-ла кол сорулгаже утланган: хой ажылының продуктулуун бедидер, мал бажын өстүрер.

Коммунист хойжу ынчаар ажылдан, чурттан, чонунга баран болуп чоруур.

М. МАДОП.

Өвүр район.

Сонуургаңар, кылыңар

ЭПТИГ КОРМУШКА

Бункер хевирлиг мындыг кормушканы 2,5 сантиметр кылын маңзадан кылып ап болур. Бункериниң узуну 2,8 метр, дооразы: үстүнде —0,8, адаанда — 0,35, бедии 0,95 метр. Бункер шааралы эвес болганда хой чемгерип турар өйде оон дугу бокталбас. Бункериниң мал чеми чыдар шалазының ийи талазынга 15 сантиметр хире бедик хапажыгаштар турар.

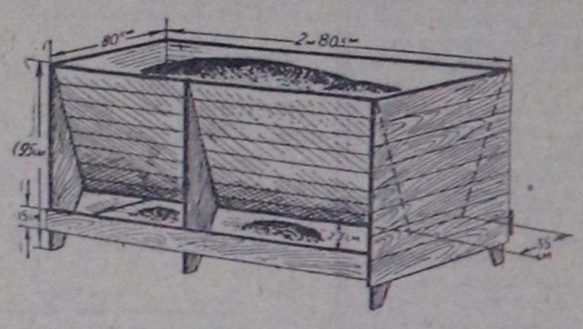

Кормушканың ийи талазынга хары угда 16 хой азы 20 хураган чемненип болур. Хой кажаазынга ындыг кормушкаларны бир азы ийи одуруг кылдыр узуп дургаар салып алырга эптиг. Бир кормушкага сиген каап бээринге 15—20-ле хире секунда чарыгдаттынар. Хой ооллаашкынының үеинде оларны кажаа иштинге бичин өрээлчигештер кылырынга база ажыглап болур.

ЖУРНАЛДЫ КӨРҮҢЕР

«Центрнаучфильм» студиязының ай санында үндүрүп турары «Кодээ ажыл-агый» киножурналының сески номеринде Ярославль облазының «Верзино» совхозунда хой ажылдыг комплекс дугайын көргүзүп турар. Комплекс чыл санында 5 муң хойну, 15 муң хураганны ажаап, өстүрүп турар.

Комплексте хой ажаарын капчаар механизастаанын, хураганны 4—6 ай чедир өстүрүп ажаарының аргаларын көргүскен.

АЛДЫН РУНО

Мериностар дээрге хойнуң тускай уксаазы, ындыг хойларның дүгү чаңгыс аай нарын, дыйлагар чөөктелчек хылдардан тургустунган. Мериностар Аравий чартык өртулуктүн девискээринге болгаш Закавказьеге бистиң эрага чедир 4000 чыл бурунгаар өстүрүп турган хойлардан укталган. Ынчан ындыг хойларның дүгүнден кылган пөстер коярга-ларынга ажыглаттынып турган болгаш өртээ деңдии аар турган. Ол үеде ындыг дүктү «Алдын руно» деп адап турган. Ол ат ам-даа артып калган.

Амгы үениң мериностарының дүгүн кыргыптарга, кидистелчек калбак болур, ону «руно» дээр. Мериностың дүктү суйбап көөрге чымчак, эглиичел. Чүп каан дүк хөвеннің эң дээре сорттары ышкаш ак болгаш чымчак. Ынчалза-даа ол чүгле даштындан билдинер дөмейлээшкин-дир. Технологтуг болгаш гигиеналыг шынарлары-биле ол дүк пөс кылыр бүгү-ле биядингир волокноларны ажып турар. Оон кадыкда ол чиик болгаш кандыг-даа өөнерге будуттунгур.

Мериностың дүгүнден кылган пөстерниң гигиена талазы-биле шынарлары кайгамчык—чылыгны белен үндүрбес, кижиниң мага-бодунга таарымчалыг доктаамал температураны болгаш ол-шыкты тудар, ажыктыг ультрафиолеттиг херелдерни хостуг эрттирип турар.

Амгы үеде дүктен кылган пөстер кылырда химиктиг волокноларны (кылымал дүктү) хөйү-биле ажыглап турар. Ынчалза-даа олар аная дүктү долузу-биле солуп шыдавайн турар, чүге дээрге дүктүү ышкаш дыка хөй үнелиг шынарлар оларда чок. Ынчангаш ындыг волокноларны дүк-биле холуй ажыглап турар. Дүк ындыг пөстерниң гигиена талазы-биле шынарын экижидип, чымчак болгаш чараш болдуруп турар, а химиктиг волокнолар ону быжыг болгаш дырыжымычал эвес болдурар.

Бистиң чуртувуста нарын дүктүг хойларның 19 уксаазын, оон иштинде 17-зин совет үеде өстүртен. Оларның аразында мериностуң каш хевирлери бар.

Мериностың уксаанын хойларының бир ылгалыр чүүлү—оон мойнунга кыдырыкталдыр каттажып каар чуга кештиг болуру. Бир дөрбелчин сантиметр кештен 7—9 сантиметр узуп дуртуг 6—7 муң ажып турар санныг дүк үнер. Дүк бүрүзү 6—9 дыйлагарлыг, олар аңгы-аңгы эвес, а бир аай чөөктелчек мөөн болур. Кошкарларының мыйыстары өскүлек. Төрүүр хойлар 5—7, кошкарлар 12—18 килограммдан өрү дүктү бээр.

Нарын дүктүг хойларны өстүрери ажыктыг: бөдүүн дүктүг хойларга болаарга олар 2—3 катап хөй дүктү бээр, ол дүктүн өртээ дыка улуг.

ПАРТИЙЖИ ИНФОРМАЦИЯ

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ-СЕМИНАР

СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизи чоокта чаа партия Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарының партучёт секторларының эргелекчилериниң чөвүлел хурал-семинарын эрттирген. Партийжи хүрээленниң өзүлдезиниң болгаш ооң шынар составын экижидериниң талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизинин айтыышкынын база партия Төп Комитединиң, ооң дараазындагы доктаалдарының күүселдезин хандырарынга холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының, партдокументилерни бижип долдурарының талазы-биле СЭКП ТК-нын негелдерини сагыырының база коммунистерниң учёдун кылырын сайзырангайжыдар талазы-биле сүмелериниң дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны аңаа сайгарып көрген. Бо айтырыгларга холбаштыр иletкелдерни СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы А. А. Зайцева, партучёт секторунуң эргелекчизи Т. Н. Шитова олар кылган.

Партияга хүлээп алышкынның болгаш партдокументилерни бижип долдурарының, коммунистерниң болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарның учёдунуң статистика отчёдун белеткеп база тургузарының айтырыгларына холбаштыр СЭКП хооркомунуң болгаш райкомнарының учет секторунуң эргелекчилери: Улуг-Хемниң—Т. Г. Кукарина, Кызылдың—Г. Н. Кузнецова, Кызыл хоорайның—З. Р. Кондратьева, Тес-Хемниң С. К. Бады-Суур, Бии-Хемниң—К. К. Петухова, Эрзиниң—А. Ч. Ламажап, Чөөн-Хемчиктиң—М. Г. Алещкина, Өвүрнүң—Ч. Т. Шимитмаа болгаш өскелер-даа дуржулгазын солушкан.

★

МАЛ АЖЫЛЫНГА ШИИТПИРЛИГ ҮЕ

Кыштаглаашкын—мал ажылынга ең шиитпирлиг үе-чада. Чурттуң мал ажылының мастерлерине СЭКП ТК-нын Чингине секретары эш Л. И. Брежневтин чагаазында аңаа холбаштыр айыттынган сорулгаларны боттандырар талазы-биле хемчегларни чер-черде партия организациялары ап турар.

СЭКП Бии-Хем райкомунуң бюрозунуң хуралынга чоокта чаа районнуң ажыл-агыйларында кыштаглаашкынның эгелээн байдалын чугаалашкан. Аңаа совхозтарда партия организацияларының секретарылары, ажыл-агыйларда мал ажылының кол специалистери олурушкан. Кыштаглаашкынга белеткел ниитизи-биле «Саян» совхозта элээн эки белган, ооң Сушь салбырынга, хойжу коданнарынга ону организастыг эгелээнин бюрога демдеглээн.

Ынчалзажок «Кызыл тараачын», «Өөк» совхозтарда кыштаглаашкынга белеткел кошкак болган. Ылангыя «Кызыл тараачының» Эөрбек салбырында чамдык малчыннарның кыштаглары чедир белеткеттинмээн, «Өөк» совхозта сүт саалдазы кудулааш, ол талазы-биле күрүненин доктааткан планын күүсетпээн. Ооң фермаларында ажылды багай организастаан. Кормоцехте котел ажылдап турза-даа, чемни ылбырадып хайындырып белеткевейн турар. Ниитизи-биле районга ажыл-агыйларның фермаларының кыштаглаашкынны эгелээнинде өске-даа четпестерни райком бюрозунуң хуралынга айыткан.

Эш Л. И. Брежневтиң чурттуң мал ажылының мастерлерине чагаазында айыттынган сорулгаларны боттандырарынга холбаштыр тодаргай планны ажыл-агый бүрүзүнге ажылдап кылгаш, оларны күүседир талазы-биле боттуг хемчегларни алырын партия организацияларынга, ажыл-агыйларның дирекцияларынга райком бюрозу хүлээндирген. Мал чемин чөп ажыглаарынга контрольду күштелдиреринче, кормоцехтерге ону белеткеп бээринче, малчыннарның база специалистериниң харыысалгазын бүгү талалыг бедиреринче, оларның ортузунга политмассалыг ажылды улам күштелдиреринче кичээнгейни аңаа угландырган.

★

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ

Партияның Эрзин район комитеди партия организацияларында пропагандистерниң, лекторларның болгаш политинформаторларның семинарын эрттирген. Аңаа ССРЭ-ниң чаа Конституциязын чоннуң кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап, пропагандалаар талазы-биле айтырыгже кол кичээнгейни салган.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязы — сайзырангай социализмниң конституциязы деп темага лекцияны Москваның лектору, юридиктиг эртемнериниң доктору Ю. А. Юдин семинарга номчаан. Ол ышкаш семинарның киржикчилери делегей байдалының болгаш Кыдатта болуушкуннарның дугайында СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу Н. С. Конгарның лекциязын дыңнаан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединин база РСФСР-ниң Дээди Совединин Улуг Октябрьның 60 чылынга тураскааткан Москвага болган байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтин иletкелин, өскедаа документилерни политиктиг чырыдыышкынга өөренириниң талазы-биле айтырыгга холбаштыр СЭКП райкомунуң нийги секретары Д. Б. Чамзырай семинарга түве чугаалаан.

★

АВАНГАРДЧЫ РОЛЬ КҮШТЕЛГЕН

Республиканың столоваялар болгаш рестораннар трезинде партия организациязында коммунистерниң бүдүрүлге болгаш хөй-ниити ажылынга авангардчы ролүнүң күштелгенин чоокта чаа болган өтчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглээн. Мында 13 коммунистиң 10-у шуут-ла материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган. Коммунистер Попович, Ушкова, Сеничникина болгаш өскелер-даа даандырган ажыл-хереки күүседиринге, хөй-ниитинин ажылынга ең идепкейлиг болуп, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп келген.

Чылдың эгезинде коллектив планныг онаалдаларны күүседиринге элээн бергедеп турган. Партия организациязы ол талазы-биле айтырыгны сайгарып көргеш, ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чаршыны калбартып, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче кичээнгейни күштелдиргеи. Маңаа холбаштыр бүдүрүлгениң ангы-ангы участоктарында база профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларында ажылдап турар коммунистерден негелдени бедидип, оларның дыңнадыгларын хуралдарга ап турар апарган.

Коммунистериниң организакчы ажылының ачызында коллектив бо чылдың 10 айларында бүдүрүлгениң кол-кол көргүзүглериниң планын шуптузун ажыр күүсеткен. Ниитизи-биле енгу беш чылды чедишкинниг доозарынче ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизаставышаан, коммунистер када-даа авангардны рольду улам күштелдиреринин партийжи организакчы болгаш политмассалыг ажылдың деңнелин ам-даа бедидериниң чугулазын коммунистер хуралга дугуржуп алган.

Төрээн чуртувуста

I. ТЕРГИИН ЭКИ ҮРЕЗИННЕРНИ — ДҮЖҮТКЕ

Келир чылдың дүжүдүнге үрезиннер белеткели чурттуң ажыл-агыйларында чоруп турар. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң Бүгү-эвилелдиң сорттуг үрезиннин бүдүрүлге каттыжышкынының начальниги А. С. Наволоцкийден ол ажылдарның канчаар чоруп турарын тайылбырлап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

Келир чылдың чазынында чажар культуралар чуртка барык 90 миллион гектар тарылга шөлүн эдлээр деп, А. С. Наволоцкий дыннаткан. Кукурузаны санаваска, колхозтарга болгаш совхозтарга 20 миллион ажыг тонна үрезин негеттинип турар. Россия Федерациязының, Украинаның, Белоруссияның, Молдавияның, Эстониянын, Латвияның ажыл-агыйлары чазын чажар тараалар үрезиннерин уруп алырының планын ажырган.

Дүжүт ажаап алышкынының үезинде агаар-бойдустуң таарымча чок болган байдалдары чурттуң чамдык районнарында эки шынарлыг үрезин материалды белеткеп алырынга берге байдалдарны тургускан. Ынчалзажок дыка хөй ажыл-агыйларның ажыл-ишчилери агаар-бойдустуң аакталышкынынга эки организастыг чоруун удурланыштыр тургускаш, үрезиннерни сайзырады ажылдап алырының темпилерин дүргедетпишаан, оларны эки үнүүчел шынарынга чедирген. Чуртта ниитизи-биле үрезиннер белеткели эрткен чылдаазындан эки болуп турар.

Үрезиннернин шынарынче специалистер онза кичээнгейни салган. Хынаттынган үрезиннернин 85 хуузун чажып тарыыр шынарын чедирген. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинде турганындан он хуу хөй болганы ол-дур. Бирги болгаш ийги класстарның үрезиннери 66 хуу болуп турар, ынчаарга 1976 чылдын бо үезинде ол чугле 55 хуу турган.

Украинаның, Белоруссияның, Молдавияның, Литваның, Эстониянын болгаш Туркменияның колхозтарында база совхозтарында үрезиннер белеткелин эки организастаан. Марий, Башкир болгаш Татар автономнуг республикаларның, Воронеж, Волгоград, Белгород, Саратов болгаш өске-даа областарның ажыл-агыйлары негеттинип турар класстарнын үрезиннериниң 80 ажыг хуузун ам безин тыптынып алган.

Ынчанмыже чамдык республикалар болгаш областар бо чугула ажыл-херекче чогуур кичээнгеки салбайн турар. Новгород, Псков, Новосибирск болгаш Тюмень областарның ажыл-агыйларында үнер шынарынга чедир хынаттынмаан үрезиннер дыка хөй. Дүжүт ажаап алышкынының үезинде бо черлерге агаар-бойдустуң байлалы таарымча чок болган, үрезиннер кедергей шык турган. Ол ажыл-агыйлар ам үрезиннерни дүрген курганнарының, арыглаарының хемчегларын ап турар.

Кукуруза үрезиннерин белеткээри доостур четкен. Россия Федерациязының, Азербайжанның, Узбекистанның болгаш Таджикистанның ажыл-агыйлары кукуруза үрезинин белеткээр планын ажыр күүсеткен.

Колхозтар, совхозтар болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери үскүр культураларның, хөй чылда үнер сигенниринин үрезиннерин белеткеп алырын доозуп турар. Ам бүгү кичээнгейни тарылга материалдарын—үрезиннерни курганнарынче, арыглаарынче, сайыралы ажылдаарынче угландырар ужуралт.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге харылзаа чепсек-херекселдерин төлевилээр, эптээр болгаш ажыглаар талазы-биле Бүгү-эвилел трези чуртта тургустунган. Диспетчер харылзазын колхозтарга болгаш совхозтарга ажыглаанының уламнан камнап алдынган үешактын үнези аажок улуг. Информацияның оперативтиг албанының системазын нептереткен ажыл-агыйлар чыл бүрү ортумаа-биле он-он муң рубльдин немелде арыг орулгазын ап турар апарган.

Идегелдиг харылзаа чугле техниканы дүрген септээрин, звено азы бригада бүрүзүнге соңгаарладып болбас практиктиг дуза чедиреринин магадылаар эвес болдур ийин. Мастерскаларда, хову-шөлдерде болгаш фермаларда ажыл-херектериниң байдалының дугайында оперативтиг информациялар рация, телефон дамчыштыр дүрген кирер, тус-тус черлерде агар ажыл-херектер дүрген башкартынар болгай. Ажыл-агыйларга техника ажыглалы эжижиир, технологтуг чорудулгаларга контроль күштелир, продукция бүдүреринге чарыгдалдар кызырлыр.

Оперативтиг диспетчер харылзаазының системазы чурттуң он муң ажыл-агыйларында тургустунганын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу СЭТА-ның корреспондентизинге дыннаткан. Диспетчер албан-херээнин 500 район, 45 республика болгаш область черлерин организастаан. Сан медээлерни сайгарып ажылдааны колхозтарнын болгаш совхозтарнын ажыл-чорудулгазын анализтээр болгаш баш удур тодарадыр арганы берип турар. Ажыл-агыйлар ам информацияларны аңаа-ла чыыр болгашның депшилгелиг хевирлери-дир. Ол чорук электроннуг саналга машиналарын ажыглап тургаш, бүдүрүлгенин эргелеп башкарарының автоматчыткан аргазын нептередирин негээр. Латви ССР-ниң, Ростов болгаш Тамбов областарының саналга төптери ам дыка хөй ажыл-агыйларга таарыштыр бүдүрүлгениң ең ажыктыг чаа арга-хевирлерин ажылдап кылып турар.

Көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының диспетчер системаларын организас-даа, техника-даа талазы-биле сайзырацгайжыдып турар. Ажыл-агыйлар чыл бүрү амгы үениң 66 муң кезек радиоаппаратуразын ап турар, оларның хөделиишкининиң долгандыр хемчээли 2-ден 600 километр чедип турар.

Бүдүрүлгениң иштики телефон харылзаазынче база улуг кичээнгейни салып турар. Көдээ черлерде миллион ажыг аппараттарны тургускан, конференц-харылзаа системаларын нептередип турар, ол системаны дамчыштыр хары угда каш-даа кижи чугаалажып болур.

Ю. ГОВОРУХИН.

2. РАДИОНУ—КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИНГЕ

3. СИБИРЬНИҢ МУҢЧУ КЫСТАРЫ

Тюмень областың машинабиле инек саарының чеди чүс мастерлери бо чылдың эгезинден бээр инектен-не муң болгаш ооң-даа хөй центнер сүттү алган. Бо черниң фермаларына мынча хөй сүт саган ындыг хөй муңчулар кажан-даа турбаан.

Мурнакчы дуржулганы болгаш эртемденнериниң сүмелерин ажыглаанының, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин бүгү адырларын аразында демниг кылдыр ажылдатканының ачызында ол чедиишкин болдунар арганы болган. Бо областа мал ажылының дөрт чүс ажыг кажаа-хораазын чаарты дерээн. Ындыг ферма бүрүзүнде инектерни баглавайн тургузарының аргазын ам нептередип турар, саалданың тускай залдарын дерээн, чымыштыг ажылдарны механизастаан. Малчыннарның күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалдарын эжижидер дээш база хөй чүүлдерни кылган. Бир өөр ол бүгү хемчеглер инектернин баш санының деңнелин кезиин оларны ажаап-тежээриниң үлетпүр технологиязынче шилчидер арганы сибирьжилерге берген.

Тергиин хөй—ийи чартык миллион тонна чыгам силосту салган.

Шефчилер Тюменьниң үлетпүр болгаш тудуг организациялары көдээниң ажыл-ишчилериниге улуг дузаны чедирип турар.

Эш Л. И. Брежневтиң чылыг сөстерлиг чагаазынга сорук кирген чурттуң мал ажылының мурнакчы мастерлериниң инициативазы Тюмень фермаларының ажылдакчыларының ортузунга күш-ажылчы улам бедик көдүрүүшкүнүү хайныктырган.

Областың малчыннары онгу беш чылдың ийги чылының эгезинден бээр күрүнеге 470 муң тонна ажып турар сүттү саткан—бо дээрге эрткен чылдың хамаарышкан үезинде турганындан дыка хөй-дүр.

В. ЖИЛЯКОВ,
(СЭТА-ның корр.).

Бомбурзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

БЕЛГРАДТА

БЕЛГРАД. (СЭТА). Айыл чок чорукту быжыглаары, күрүнелер аразынга бот-бодун билчир чорукту экижидери, Европага чавырлыышкынның чорудулгазын хапыладыры—Белград ужуражыышкынының кол сорулгалары ол деп, ССРЭ-ниң төлөлекчизи Ю. М. Воронцов пленарлыг хуралга медеглээн. Ол эрткен 6 неделяда Белград шуулганының ажылын тодаргайлап корбушаан, делегацияларның хөй нуруузу Европаның мурнунда туруп турар чүүлүн айтырыгларны боттуу-биле шиитпирлээр дээш Белградка чедип келген деп демдеглээн.

Ужуражыышкынның пленарлыг хуралдарында болгаш ажылчын бөлүктөринде ам чаа үе-чада—аңаа ийин үндүрген хөй санныг саналдарны чугаалажып көөрүнче база ужуражыышкынның түүнел документизин ажылдап кылырынче шилчилге эгелээн.

Европага шериг чавырлыышкынын быжыглаар сорулга-биле хөделиишкиннерниң платформазы кылдыр СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтин бо чылдың октябрь 24-де чугаазында бирле дугаар ийин үндүрген Совет Эвилелиниң саналдары, а ол ышкаш долгандыр турар бойдус чүүлдериниң, энергетиканың болгаш транспорттуң айтырыгларының талазы-биле ниити Европа чөвүлел хуралдарын азы конгресстерин эрттирер дугайында саналдар Түүнел актының чүүлдерин амыдыралга боттандырарынче угланган деп, совет төлөлекчи онзалап демдеглээн. Социалистиг өске чурттарның киргеи саналдары база-ла ол сорулгаларга бараан болуп турар.

Австрияның, Швециянын болгаш нейтралдыг өске-даа чурттарның чепсекти дүжүреринге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле эгелекчи саналы улуг сонуургалды болдуруп турар. Барыын талакы чурттарның делегацияларының киргеи документилерин совет делегация кичээнгейлиг өөренип көөр деп, ол чугаалаан.

Кандыг-даа саналдарны үнелеп көөрүнүн база хүлээп алырының эн чугула чүүлү болза, Хельсинкиге ат салган документиде айытканы ышкаш, ниити Европа чөвүлел хуралының киржикчилери күрүнелериниң аразынга бот-бодунуң харылзааларын экижидиринче, Европага айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынче, чавырлыышкынның чорудулгазын хөгжүдеринче оларның угланганы, а ол ышкаш Түүнел актыны өскертир дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарны болдурбазы болур деп, совет делегат онзалап демдеглээн. Совет делегацияны ап көөр болза, Түүнел актыга үндезилээш, талаларның эрге-ажыктарының дүгжүп турар чүүлдерин база туруштарының капсырлажып турар черлерин тодарадырынга чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилери-биле ажыл-херекчи кады ажылдажылганы кылырынга ол белеп болуп турар деп, ССРЭ-ниң төлөлекчизи медеглээн.

ӨСКЕ ШИЛИЛГЕ ТУРБАС

ГАМБУРГ. (СЭТА-ның корр.). Социал-демократтыг партиниң (ГСДП-ниң) ында боон турар съездизинге даштыкы политика айтырыгларының талазы-биле резолюцияларны төлевилеп, чугаалажып көрген.

Чугаалажыышкынның көрүгсепп-биле алырга, ораторларның хөй кезии делегейнин дүшкүүрлүг чоруунун чавырлыышкынының политиказын уламчылаар, чепсекти дүжүрер талазы-биле хемчеглерни ап чорудар дээш, АКШ-ка нейтроннуг бомбаны бүдүреринин болгаш ону барын герман девискээрге сайгарын тургузарының планнарынга удур саналдаанар.

Партияның баштаар черинин саналдааны, съездиниң хүлээп алган резолюциязында «чавырлыышкын политиказындан өске шилилге чок» деп онзалап демдеглээн. Кончуг хөй санныг акша-хөрөнгини үндүрүп турар «чепсекти эдере бүдүрерин шеглээринин» болгаш чепсекти калбаа-биле дүжүрерин чедип алырының эргежок чугулазын документиде айытган.

Стратегтиг чепсекти кызыгаарлаар дугайында чаа дугуржулганы чедип алырынче угланган ССРЭ-ниң база АКШ-тың күженишкиннерин ГСДП-ниң съездизи деткээн.

ГФР-ниң девискээринге нейтроннуг чепсекти сайгарыш тургузарындан чайлаары-биле «политиктиг болгаш стратегтиг байдалды тургузарынче» чазакты съезд кыйгырган.

В. ГЛУХОВ,
А. УРБАН.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

ЛОС-АНДЖЕЛОС. (СЭТА). Америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлелдиң чыл бүрүде болур бешки хуралы аңаа ажылын дооскан. ССРЭ биле АКШ-тың аразында садыг харылзаларының байдалын аңаа тодарадып көрген болгаш ылаңгыя үр хуусаалыг улуг хемчээлдиг дугуржулгалар талазы-биле кады ажылдажылганы хөгжүдериниң ѣерспективаларын чугаалашкан.

Совет таладан хуралдың ажылынга ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, чөвүлелдиң совет директорлары, совет даштыкы садыг организацияларының удуртуучулары киришкен. Америк талдан ол ужуражыышынга саң министри М. Блюменталь, садыг министри Х. Крепс, АКШ-тың ажыл-херекчи бөлүктериниң төлөлекчилери киришкен.

Америк парлалганың бодалы-биле алырга, ук хурал ийи таланың аразынга бот-бодун билчир чорукту быжыглаарынга болгаш ажыл-херекчи кады ажылдажылганы быжыглаарынга идиглиг болган. Совет даштыкы садыг организациялары-биле тус америк компанияларның аразынга элээн каш контрактыларга ат салган.

ЧААРТЫЛГАЛАРНЫҢ АВАНГАРДЫНДА

БИСАУ. (СЭТА). Гвинея-Бисау Республиканың болгаш Ногаан Думчук ортулуктарының Республиказының мурнунда туруп турар, чаа ниитилелди тургузарының сорулгаларын боттандырарынга Гвинеяның база Ногаан Думчук ортулуктарының хамаарышпас чоруунун Африкан партиязының (ПАИГК) удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюн ПАИГК-ның чингине секретары Аристидес Перейра онзалап демдеглээн.

ПАИГК-ның ында болуп турар III съездизинге Партияның Демиселиниң Дээди чөвүлелиниң отчет иletкелин кылгаш, ук партийжи чыыш үр үениң национал-хосталгалыг демиселиниң чорудулгазында чаалап алдынган хамаарышпас чоруктун байдалдарында бир-ле дугаар эртип турар деп, ол демдеглээн. Ийи чурттуң ажылчы чоннарын политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорукту быжыглаарынче мобилизастаарының харысалгалыг сорулгазы хөгжүлдениң амгы үе-чадазында партияның мурнунда туруп турар.

Революстут чаартылгаларның чорудулгазынга чоннуң ең-не калбак массалары идепкейлиг киржип турар деп, А. Перейра чугаалаан. Антиколониалдыг хосталгалыг демиселдиң чылдарында идейлиг каналыышкынны база политиктиг четчишкинни алган, бөгүн ийи хамаарышпас күрүненин революстут чаалап алыышкынарының ынанныштыг магадылалы болу берген национал чепсектиг күштериниң ролюн ол бедин-биле үнелээн.

ЕГИПЕТ ЖУРНАЛИСТИҢ БОДАЛЫ

АММАН. (СЭТА). «Аль-Ахбар» солушта парлап үндүрген чүүл Чоокку Чөөн чукте амгы байдалдың чылдагаанларын тодарадырынга, ол девискээрге тайбынны катап тургузарының оруктарын анализтээринге тураскааттынган. Чоокку Чөөн чукке бижиы-биле аайлап шиитпирлээр чорук Совет Эвилелиниң идепкейлиг киржилгези чокка болдунмас деп, чүүлдүн автору, мурнунда Каирниң «Аль-Ахрам» солунуңук редактору турган коску египет журналист Хейкал онзалап демдеглээн.

Совет Эвилели география талазы-биле Чоокку Чөөн чукке хамааржыр, ынчаарга ооң киржилгези колдуунда-ла айыыл чок чорукту хандырарының айтырыы-биле холбашкан деп, автор айыткан. Чоокку Чөөн чук шиитпирлээшкининге Совет Эвилелиниң киржирип арабтардан өске кым-даа ынчаар күзевейн турар, ооң киржилгези ук айтырыгны арабтарның эрге-ажыктарынга шиитпирлээрин хандырарының фактору болур.

Совет Эвилелиниң ролюн тоомчага албайн турар болгаш боттарының америк «өөнүктериниң» айыыы-биле Чоокку Чөөн чук шиитпирлээшкининге киржилгеден ону чайладырын күзеп турар ындыг араб ёзу-чурумнарны Хейкал шынгыы шүүгүмчүлээн. Ол дээрге арабтарга чуңу-даа бербейн, чугле АКШ-тың болгаш Израильдиң туруштарын быжыглап турар болгаш чайлаш чок бойлап дүжер «эң-не улуг алдагдал-дыр» деп, автор онзалап демдеглээн.

Чоокку Чөөн чукке тайбың шиитпирлээшкин Совет Эвилелиниң киржилгези чокка болдунмас дээрин Каттышкан Штаттар безин хүлээп көрүп турар деп чүүлде демдеглээн.

Чөрүлдээни улам хөрлээледир

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Иран хаанының америк удуртукчулар-биле чугаалажыышкынарынга, ылаңгыя эфиоп-сомали чөрүлдээни база көрген деп, Ак бажыңның албан төлөлекчизи дыңнаткан. Сомалиге боо-чепсек бээр дугайында айтырыгны аңаа база чугаалашкан боор деп парлалга демдеглеп турар. ЮПП агентилел дипломаттыг болүктерге айыткан, америк боо-чепсекти ап турар ушку чуртту дамчыштыр Сомалиге боо-чепсекти бээринге АКШ удурланмас боор деп дыңнаткан. Ындыг ушку чурт Иран деп бодап турарын агентилел айыткан.

Сомали-эфиоп даймына «ходтаарлаваа» дээн бодунун мурнундагы аазаашкынарынга чөрүштүр, АКШ ол чөрүлдээни интернационалчыдарынче чүткүп, африка шепек районунда акы-дукмалышкылар өлүрүүр дайынны улам ооскүдериниге, ону калбартырынга ылаңг берип турары ол дыңнадыглардан ылергей-дир. Эфиопиянын чадаашын чөрүлдээни тайбың шиитпирлээринче каш удааты кыйгырыынга АКШ ымдыг янзы шаптыктап турар.

Лаос Улус Демократтыг Республиканың бүгү-ле можуларында көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш массалыг шимчээшкин калбарган. Тараачыннар болгаш оларга дузалажып барган школачылар, студентилер, улустуң хостакчы армиязының дайынчылары ирригация ажылдарында киржип, көдээ ажыл-агыйның хоралакчылары-биле демиселди чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Вьентьян можунуң Хатсайфонг районунда канал тудуушкуну.

КПЛ—СЭТА-ның фотозу.

Челээш

КӨС

Үнгеп-кирген чопу дээнде авам кончуг,
Үргүлчү-ле сагыш аарып, човаан орар.
Өөвүске бир-ле кежээ ийлээ бис,
Өөренген чаны-биле айбылай-дыр:
— Одун ажүп калбаан-дыр бе, көрем, оглум!
Одай каавыт. Сакпыывыс тиге шаап каайт.
Орай какем чорумал-даа кирип келгей,
Оода изиг шайлыг орза, эки ыйнаан.
Кончуг дүргеп тура халааш, суугум аштым:
Чыткан костер аразыдан чаңгыс-ла кое,
Чыккыгайдыр эдип орар орге ышкаш,
Хочуйтур-ла быза берген турар болду.
Шиптеертир турун алган кызыл «кожээ»
Чирлип дүжер, ажер уг чок сырыланды.
Кайгамчыктыг хуулгаазын коруп каанзыг,
Кайган алган, шимчеш дивейн, кезек тур мен.
— Ээгипкен ыдда чүү кайгай бердин,
Эки, дүргеп одай каавыт, оглум—дыр...
Авам таваар чаным орта базып келгеш:
— Аалчы кээр!—деп, коеге көргеш, чугаалай-дыр.
Ааг-кежик ооүүгү бүргепкеваг,
Аалчы моорлан чедип келген чүве ышкаш.
Шыпшык хензиг чаштар ышкаш авам оорээн.
Шырай-арны долбан тыртып чырый берген
— Аалчывыс чемгерээли. Орук-суурга
Аскы-боску катты мйнаан, күжүрүп—дээш.
Адак-бышкаа чинги кончуг, үлүгүрүнден
Аарыкы-чоннээн холда туткан салып келди.
Аштап суксаан «аалчывыс» парын-шээр чок.
Аъш-чемнин дээжизин «чооглай» берди.
Быжырадыр ыдаинаштын чашкан ак чем—
Быштак-саржаг коске деткен дызырай-дыр.
— Чүге ону ынчаарын ол, авай?—дидим.
Чүрбээжимни суйбай каашкаш, чугаалай-дыр:
— Ужур ындыг. Бурган-теңгер чиды-даа чок.
Улузувуе үе-дүптен чанчылы-дыр.
Бижи, оглум, соок ай дег чаңгыс эвес.
Кюер-үнер эжин турар, чоңлуг торуур.
Химиреннн, кызыым чораан дүжүү-даа чок,
Хиое-шаанче. аалчыдын хүндүлээр чоор...
Карангыла бир-ле күжүр чиличи үетүп,
Харлыг дүвү аразында өөвүе дилеп.
«Отка-коске, изиг шайга четсимзе!»—деп,
Ондан-ооган ыдгып орар ышкаш бодучук.
Чыккылама сооктан келир аалчынын
Шырныгын донган боду чылызын дээш.
Суугуже токпаткарны улай-улай
Суга каапкаш, сакпын доддур сугну тиктим...
Авам күжүр дириг чорда, ожүу коетүг,
Аъжы-чемн үлүгүр долу турар чүве.
Оон чылыг сетиилинге чону таарыгыр,
Одувуска чыннын алгаш, шойлаап үнер.
Чаагай чаныг авам нүүрүн, бакыратпайн.
Чагынын утпайн, хажык чокка сагын чор мен
Орай дүне келген аалчаа эжим ажык.
Одум чылыг, хонеете шай изиг турар.
Кижи төлү бөгүн-даарта када-даа баар.
Кирер эжик мунзавас мен, оорум ковей.
Олар база оду отчуг, чеми чемзиг,
Орай какеы бир-ле эштп мапан орар.
Узун орук эрткен аалчым човаагынган.
Үйгу-дыжын хандыр удун алыр болза.
Чүрээм күжүр хензиг чаш дет давыт хоглээр.—
Чүүдеп артыы менээ дээдп шаннал ол-дур.
Чамбы-дыште чамдык улуг тодуг-догаа.
Тамчын корген. Оскелери эзбер-самдар.
Дайнам безин эзт көрбес салымнга
Сагыш-хөнүүм саргын чору, Хомудаачыым!
Казырыктыг кызыл-даван бичин болдар,
Халаа долган Сантьягонун чүүндузунда
Кесканнаның хырын дүптеп чимзенгени
Караам орта дыка тода костур-даа-дыр.
Паъстыг дүне Кейптаунда кырган негр
Чаглак тыпшаан, кудумчуда улчун чоруур.
Ээзи чок эпик ышкаш хөөкүйну
Ээгиин ешй, карпыс пагдаа тепсен каапты...
Мээн, чүрээм ажыш кыннын саргый берди.
Мерге-биле меня уддап турганзыт-дыр!
«Ажыг-шүжүт көргеннерге дузалаш»,—деп,
Арып-нүүрүм, — «аваа орба!»—дигилээр-дир.
Ошпес оттуг суугумнун кыдыын орта
Өөнүктерим сааданкаш, чыннын алзын!
Дорде саалган столдува эртпп орзун.
Төштеп кезин, парын-шээр чок чемненгиннер!

А. ДАРЖАЙ.

Шевченконун словары

Украин улустун улуг шүлүкчүзү Т. Г. Шевченконун адыгыва литературага 30 чылдарнын ийиги чартыында тыштын келген. Оон чогаалдарының болган амыдыралының дугайында бүзүлүг тайылбыр ажыды 1941 чылда эгелээн. Ынчан ТАРП-ның шиптирп-биле Т. Г. Шевченконун мөчээнинден бээр 80 чыл оюн демдеглеп эрттирген. 1941 чылда Кызылга үнген «Революцияның хөрели» альманахка «Улуг украин чогаалчы Т. Г. Шевченко» деп чүүлдү ол юбилейге тураскаадып парлаан. Тыва АССР-ның улустун чогаалчылары С. Сарыг-ооллуң очулгазы-биле «Дүш», С. Пюрбюнүн очулгазы-биле «Чагыг» дет шүлүктерни ында киргген. Оларда шүлүктер 6 классын «Төрээн чогаал» номунга база кирген. 1954 чылда Совет Тывага украин чогаалчыларының чогаалдарының чыындызы үнген. Шүлүктерниң очулгазын чогаалчылар О. Сагаан-оол, С. Сүрүн-оол, М. Кенин-Лопсан, А. Бегзи олар база кылганнаа. 1961 чылдың март 11-де «Шын» солунга А. Бегзинин очулгазы-биле Т. Г. Шевченконун «Кавказ» деп шүлүделиндеп үзүндүү база парлаан.

1964 чылда Т. Г. Шевченконун торуттуңгениндеп бээр 150 хар харлаанында тураскаадып оон 50 ажыг шүлүктерни очулдурун, ном кылдыр үндүрген. Ол номда шүлүктерниң очулгазын С. Пюрбю, К-Э. Кудажы, Ю. Кюзегеш, М. Кенин-Лопсан, М. Өлчей-оол болгаш өскелер-даа кылган. Чогаалчылар О. Сагаан-оол, М. Кенин-Лопсан, Ю. Кюзегеш Т. Г. Шевченконун юбилейинге оон тыва литературага болгаш культурага эстетиктиг илигни киргеннин опзалап демдеглээнпер. Баштайгы номда тыва чогаалчы Юрий Кюзегештин украин литературазы тывага нептередириге улуг ажылдарны кылганын, Т. Г. Шевченконун чогаал хүннерин Тывага эрттирери чаңчыл болганын демдеглээн.

Бо чылын УССР-ниң Эртемнер академиязы «Шевченконун словары» деп 2 томнуг номну парлап үндүргеп. Ында Т. Г. Шевченконун чогаал ажылынын, амыдыралынын, оон чогаалдарын төрээн дылынче очулдурган аны-дуңма республикаларның чогаалчыларының дугайында база бижип турар. Оларның аразында тыва чогаалчылар болгаш авторлар база кирип турар.

П. ДУБИНКА,
коллекционер.

Октябрьнын 60 чыл юбилейинин байыраал концертинге Кызыл хоорайның ыры болгаш танцы ансамбли, Ак-Довурактын бот-тывынгыр артистериннн танцы коллективи чедишкиннг киржип, көрүкчүлерниң улуг үнелелин болгаш сонуургалын чаалап алганнар. Хоорайның ыры болгаш танцы ансамбли Бүгү-эвилелдин улусчу чогаадылга фестивалының лауреады. Юбилейлиг чылда ансамбль Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Хүндүлел бичии-биле шагнаткан. Ак-Довурактың танцы коллективи ол-ла фестивальга дипломант деп атты чаалап алган.

ЧУРУКТА: хоорай ансамблинин «Сибирь, черинин кэрек четпес делгемнери» деп скитаны күүседип турары.

А. ЗАЙЦЕВТИН фотозу.

КЫЗЫЛ АРЖЫЫЛ ДУГАЙЫНДА ЫРЫ

Хаяалаңган кызыл херел
Кадыр Саян ажыр чыраан,
Кызыгаарлыг, чаңнык оттуг
Кадыг-дошкун чылдар
туржук.
Кыпкан одат чалбыжы дег,
Кызыл торгу аржыылдыг
кыс,
Кувискаалдың одуруунга
Куштаалдырып тукту
туттун.
Эки аъдын балыгланып.
Эзенгин баа кошкаш дээрге—
Тугун салбайн эжин оолга
Тутеупкан сеп, арат кызы.
Кожагарже чадаг үнгеш,
Холун дээрже супупкан сеп,
Аржылын тук болуп турду.
Аңаа дидим туруптуп-даа.
Кызыл аржыыл—чаштаичы
от—
Кызачаштың сырызы ол.
Кызыл херел арның часкан
Кыстың ады уттуңзурбае!

Сөзү В. СЕРЕП-ООЛДУУ. Музыказы Р. КЕНДЕНБИЛДИН.

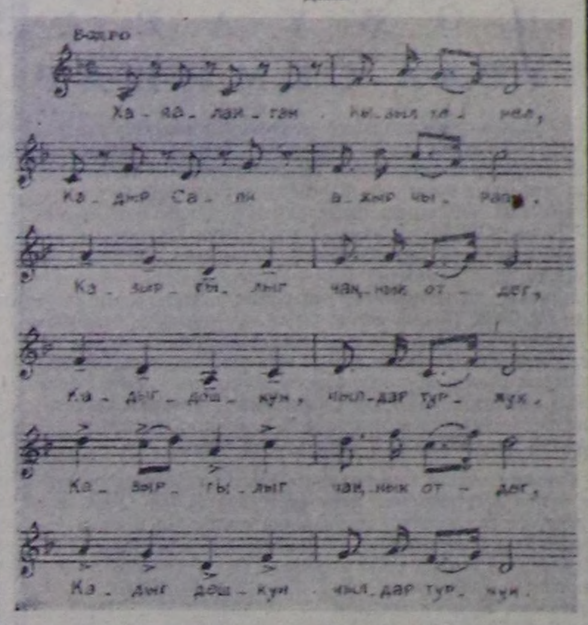

ХАВАРЫКТАР

рассказ

ӨӨВҮС СУУР үстүнге, куспак четпес чоон, кызылхүрен дыттарлыг арыг иштинге, орай үнгеш «када берген мөөгү дег, өпее берген кыштаан. Бешки классты доскан деп ыныызылганы алгаш, өөмче өөрүшкүм аажок маңнап олур мен. От чаныңга келириме, дүнмам Акал деп шолалыг, казыра дег кара ыды-биле ыяш кырынче, хөөрүк үндүрүп алган ойнаан туру. Ол ынчан ийиги классты кончуг эки доскан деп ыныызылганы каш хонук бурунгаар алган.

— Инээвис төрүп алган-дыр, акый—деп, ол декги мурнай чугаалады.

Өөвүстүп эжинин шарааш, Акал эдере бээрге, дедир сывырыпкан; төреливис кижиниң инектериниң аразында кыштаан, чүгле ийи кулаа шилги, ак инээвисти сүрүп алыр дээш чорупкан бис. Орук ара чоруп олура, инээвистин ам төрээн бызааазы эр бе, кыс бе, кандыг өөнүүгүл деп-ле маргыжын чораааш, өөвүстен оранчок ыракта турар төреливис кижиниң аалынга удавайн чедип келген бис. Ийи кулаа шилги инээвис куу шилги кыс бызаа төрүп алган. А бис көңгүс өске чүүн адап чораан болдувус. Чүгле дүнмам бызаавыс эр болзуп деп күзеп чораан. Чүгле дээрге өрү-куду көжеривисте чаңгыс борбак инээвиске самдар өөвүстү авам-биле чеже-даа дажыглаар бис. Ынчангаш дүнмам шарылыг болуруп күзеп чорааны ол-дур ийин.

Инээвисти сүрүп алгаш, аалдан үнүптүвүс. Төреливис чаңгыс инээвисти чидирбезин, кудруунган туттунуп алгаш ажаап, карактаарымысты ыяк чагаан.

— Өөнерге бааргa биллир чүвенер ном-дептер улус болгай силер. Ажылдап өөренирдер! Аданар кызыл-дустаан соонда багай аванар артнан. Эр апарган кижи сен эки ажылда! Авац азыра!—деп менче айыткаш, аттына аарак чугаалады.

— Акым өгге дыка чүве кылыр. Арбай хоорун, соктаар, чээргешээр, үргүлчү ыяш чүктээр. Өөвүс чаныда акымның чүктээн ыяжы, мээн чыгган чээргешим ак инээвиске чүдүрер болза сыңмас чыгы боор — деп, ол чеме-халага дүнмам шын харыы берди. Чүү-даа ыыттавайн, инээмнин саарынче шывык-биле хапкаш кылаштаптым. Төреливис кадай ында чугааланып турун калды.

Өөвүске чоокшулап келириниске, ыдывыс огланып, угкуй машааарга ак ишек оглун хопталап, бажын чайып шоглаарга, Акал дезипкен. Өгнүң хоолайындан ыш бургуткайнын туру. Кирип кээриниске Каът-Хавак кырынга буга казып ажылдап турган аванвыс чедип келген.

— Ажылынар доосту берди бе, авай?—деп айтырдым.

— Чок, оглум. Хөрээм кагылары катап киргеш, ажылдаппаа чадап кагдым. Күш-хүндаа күүседип албас кижи-дир мен — дээш орун баарынга донгайын чыдып алгаш, аскын бир холупун адыжы-биле дүй тудуп алгаш, хире-хире чөлүрүп шаг болду. Ол ковайын келгеш, пашта шайын саара берген. Чаш бызаа чүгле ийи эминнте-ле өй. Сүткүр ишек. Бир саарга-ла улуг хуун ишти болур ак инээмнин эмиглерин шөйбелеп оргаш, чүүдаа болза шай өлертиптер хире сүт үндүрүп алдым.

— Ам канчаар, оглум. Кижиниң аас-кежин ак сеткилдяг ажылда боор чоор.

Авамның ындыг харыызынга удур чүү-даа чугаалаар үй тыппадым. Дыка үр боданып олура, чүгле мындыг айтырыг салдым.

—Авай, сен чүге аарый бээр кылдыр ажыл кылыр сен. Мээн класымда ооллар, уруглардың авалары кадык ышкажыл?

— Ачаңар база чок ышкажыл. Ачаңар дириг чораан болза мен кайын мынчаар аарый бээр мен. Часны соокта чуга хептаг ыяш чарыы турган, челбиис бергеним ол-дур.

Ам база бодаңнан олуруптум. Бодаңып-ла, бодаңып-ла олурарымга чүү-даа кылыптар арга чок хире мен. Ынчалза-даа колхозка ажылдаар деп шиитпирлеп алдым.

— Авай, мен ажылдаайн дээш. Ачазы чок кижиге мекээ чүгле ажыл херек. Буга казып чоруйн дээш.

— Ынчанмас, оглум! Сээц харыы чүгле он үш. Канчан ажылдаар сен. Кадыны бичии-ле эки апаарга, ажылдаар мен, оглум. А сен эртем-номдан черле салдыкта!

— Авай! Мен ачам ышкаш эрте өлбес мен. Кажан-даа өлбес мен!— деп артында-ла алгырыпкан чордум. Дүнмам мээн үнүмдеп өгже кире маңнап келген.

Дем чаа-ла бажымга кирип келген түүлдерни төө каапкан болдум. Авам мээн ындыг чугаамдан шуут тула берген. Чүү-даа чугаалаар айыы тыпайн олур. Өгнүң эжинн ажа окташкаш, өг чанында аванның тургузун кааны демир-хүүректи алгаш, Каът-Хавак ховузунче чадаг кылаштапкан мен...

Бир хүн Кара-оол-биле кежээге чедир бута кастым. Эртенинде колхоз даргазы келгеш, тараа илиртедип чорудупкан.

Эртен турун келиримге, эзт-сөөгүм ыстан-шылаары кончуг. Эртенги чемде чиир норма-далганымны урдуруп алгаш, арай хөй хире болурга чартыын хапка урун алдым. Аякта далганым чиг четтикпээнимде улус ажыыле үнүп, казар черни бригадирге хемчээдин эгелей берген. Далаңкаш шай-даа ишпейн маңнаан чеде бердим. Улустуң эң сөөлүнге турун, ол хүн казар ужурлуг черимни хемчээдип алдым.

Хутбайыраан, мээн черим даштыг болган. Соомда эр, хөрээжен өөрүм үлүүн эрте-ле доозупкаппар. Мен олардан озалдаваа дээш шырбайып-ла турдум. Чүү-даа болза кежээ душкелекте сай даштыг черни казып доозуптуи. Аңаа өөрээш харыысыраа турупкаанымны безин уттуптум. Хүүрек сывынын ужун удуп турганым холумнуд адыжынын ортузунда хан-кучук хаварык турупкан. Шымчыктааш деже идиптеримге, саптыг хан төпту берген. Ону улустан чажырар деп бодап алдым.

КЕЖЭЭ ЧЕМ чиген сөөлүнде улус бригадирин үглеп, кылган ажылын хемчээлип, күш-хүн бижидип турган. Мен адак соонда чеде бергеш, кыдыраашта улустуң данзызын топтап көөрүмге, кижи бүрүзүнүң адынын дужунда «2» деп сан тыртып каан. Хүнде кылыр норма күш-хүн ол чүве-дир. Бригадир менче көргеш, чаңгыс сан бижип кагды.

— Ойт, мен база улус-биле деңге ажылдадым. Черим артында даштыг болду—деп чугаалады.

Бригадир Болат-оол чүүдаа ыыттавайн, чаңгыс саны ийи кылдыр адып каан.

Каш хонук ажылдап чорумда, хол-будум ыстап-аарыры бичии памдаан. Ширин чер таваржып келирге, хүүректи күштеп тевер болурумга, өң будумнуң эзекилээжи-ле аарышкылыг хевээр. Улуг улустан бичии-даа дудавайн, харын-даа чамдык хөрөөжен кижилерни безин ажыл турар апаарымга, бригадир Болат-оол менн чемелевестээн. Удаанда Торгалыгнын ооруунган үндүрген буга уруун долу сут Каът-Хавак ховузунуң эрни-биле, ылгын ааг дег, шыыгайндыр бадыкан. Колхозтуң дын чаңгыс тракторунуң база каш ааг андазынын-биле андарган кур шаатын олла чаазын сугтара берген.

Буга суу баткан хүнде-ле ажылды доосканының байырлалы хову бригадазының төвүнге болган. Эки ажылдаанларга шагнал база тыыскан. Колхоз даргазы бир дугаарында мээн адымны адаап, колхозчулар шагнаар дээш сүрүп келген каш хойнуң аразында бир хойну шилип алгаш, хураганы-биле катай баглап берди. Шагналга алган хоюмну баглап алдым. Ол хүн ааг чарыжы, хүреш база болган.

Бир чыл эрткенде Каът-Хавак ховузу-биле балын чыдар буганың улуун дургаар чаш чыраа, теректер саглайты үнүп келген. Каш чыл эрткенде өзулуг арыг айгадап ховуну дургаар шөйлүп чоруй барган. Чаражын чүү дээр! А тараа шолүнде салам баштыг арбай салгыныаарга шииледир чалгын чыдар.

Э. ДОНГАК.

Эштер номчукчулар!

«ШЫН» СОЛУННУ чагыдып алырын утпаңар!

Телевидение

НОЯБРЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—«Зарядкаже үнүер!».
10.30—«Будильник».
11.00—«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!».
12.00—«Орлёнок» телестудиянын юнкорларынын Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Москва хоорайның № 22 хлеб заводунун директору Г. С. Стрампов-биле ужуралыышкыны.
12.30—Документалдыг фильм.
13.00—«Музыкалыг киоск». Э. Беллева дамчыдылганы чорудар.
13.30—«Кодээ дугайында дамчыдылга».
14.30—Делегей конкурузунун лауреады К. Лисовский ырлаар.
14.55—«Кадыкшылга». Эртемнептередилгелиг программа. «Хоочураан алкоголизмге эмнээри». Эмчи Ю. В. Белянчакова дамчыдылганы чорудар.
15.40—«Музыкалыг абонемент». Аныяк күүседикчилер А. Аблабердыева (вокал). РСФСР-ниң алдарлыг артизи, профессор В. Горностаева дамчыдылганы чорудар.
16.10—«Малахит хааржакчыгаш». Мультфильм.
16.30—«Делегей панорамазы».
17.00—«Цирк арепазында» (Венгрия).
17.30—«Үндезини». «Адалары болгаш уруглары» деп болүктен. Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү.
18.00—Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА—«Химик» (Воскресенск). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнун Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарда: «Совет Эвилели даштынга аалчыларны көргени-биле». Медээлер.
20.15—Мультфильм.
20.25—«Кино аян-чоруктарының клуву». Журналист О. К. Игнатьев дамчыдылганы чорудар.
21.25—Г. Доницеттинин операзы. «Лючия ди Ламмермур». С. М. Киров аттыг күрүпенин академиктиг опера болгаш балет театрынын шиизи. Кол рольда—ССРЭ-ниң улустун артизи Г. Ковалева. Музыка тайылбырлакчызы С. Виноградова эте сос чугаалаар.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—01.15—Спортчу программа. 1. Интервиденнинин шаналы дээш уран гимнастикага маргылдаа. Венгриядан дамчыдылга; 2. «Олимпиада—80». Төнчүзүнде медээлер.

НОЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Тоолдун аалчызы». «Буратинонун ужуралдары» Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серия.
12.45—16.50—Чапсар.
16.30—«Сээц күш-ажылың—сээц бедиңге». Кинопрограмма.
17.20—«Авазының школазы».

КЫЗЫЛДАН

17.50—«Чукоккала». Документалдыг фильм.
18.20—«Шыяанам». Уругларга программа.
18.40—Телемедээлер (орус дылга).
18.50—Документалдыг фильм.
19.40—Телемедээлер.
19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—Медээлер.
20.15—«Волгоград областын ажылчы чоннары чаржын турлар». СЭКП Волгоград обкомунун бирги секретары Л. С. Куличенко дамчыдылгада киржип турар.
21.00—«Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы фильм—«Экзамен».
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—Баскетболга ССРЭ-ниң чемпионады. Хөрөөженер «ТТТ» (Рига)—«Динамо» (Москва).
00.45 — 01.25 — «Делегейниң улустарының чогаадылгазы». Төнчүзүнде —медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.50—«Кино болгаш амгы үе». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустун артизи С. А. Герасимов дамчыдылганы чорудар.
19.20—«Сээц амыдыралында ном».

КЫЗЫЛДАН

20.00—«Избичи Фабио». Мультфильм.
20.40—21.35—«Төрээн чуртум дугайында ырлап тур мен». Фильм-концерт.

Редакторнун ораламчызы К. К. САТ

Радио

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Синдбадтың чедиги аян-чоруу» 9.40, 11.25, 13.10, 15.00, 17.10, 18.55, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ак-көк портрет» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, «Баңкыдан кыс» 17.00, 19.20, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Золушкага үш тоорук» 9.30, 11.00, «Зорро» (2 сериялыг) 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Теиек Иванушканың кайгамчык чүүлдү канчаар сүргени» 10.00, 11.30, 13.00, 15.00, «Ол байырлалда болган» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эргим Лунзал» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кивочыыпды 9.45, «Чингачгук улуг чыдан» 11.15, киноклуб: «Элээди болгаш хоойлу» 15.15, 17.00, «Синдбадтың чедиги аян-чоруу» 13.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мээн эжим Мелекуш» 15.00, «Ол байырлалда болган» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Баңкыдан кыс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

БОЙДУСТУ КАМГАЛААРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ

Амгы үениң чугула айтырыгларының биреэзи—бойдустуң байлактарын камгалаары болгаш ону чөп ажыглаары. Ону бүгү чурттар-биле кады демнежип, дугуржүп турган чорудар апаар бис.

«Демнежип турган» дээнинин ужуу чүл? Чижээ, бир океанның баймаанга хамаарыштыр айтырыгны чаңгыс чурт шиитпирлеп шидаеас болгай. Ол океанның эриктеринде хөй-хөй чурттар бар.

..Нефтиниң сугже кирген бир дамдызы диаметри 30 сантиметр хире боралгак чүүл апаар. Ол дамдының дензизи 0,5—0,8 грамм. А 1972 чылда айылга таварышкан танкерлер Делегей океанынче 3 миллион тонна нефтини киргген. Океан кижилерни чүгле чемгерип турар эвес, Черден тывылган углеводородтарны бодунга сиңирбишаан, кислородту «бүдүрүп» үндүрүп турар болгай.

Барын чүк чурттарының чамдык эртемденнери бойдус камгалаар талазы-биле айтырыг ам шиитпирлеттинмес апаргаи дижип турар. А совет эртемденнериң саналы оон аңгы. Бойдус камгалаттынмас, ону шуут чидирбеннвис ол деп турар хөннерни олар бурун шаап турар. Ынчалза-даа бойдуска дергелип келген айылды чайладыр талазы-биле айтырыгны дарый шиитпирлээри ам негеттинип келгени чажыт эвес.

Ону чайладыр талазы-биле чугула ужур-дузалыг ажылдар бистың чурттувуста кылдынып турар. 1972 чылда ССРЭ-ниң Дээди Соледи делегейге бир-ле дугаарында бойдус өөредилгезиниң болгаш бойдус камгаллының талазы-биле школаларда өөренүкчилерниң болгаш туской ортумак өөредилге чергелериниң сургуулдарының балшын бедидер болгаш ол айтырыг талазы-биле бедик мергежилдиг кадрларны белеткээр дугайында күрүнге ужур-дузалыг актыны тургускан.

Бойдусту камгалаарының бир кол хевири—оон курлавырын чөп ажыглаары болур. Бистиң чуртувуста бүгү-ле арга-ыны дөрт бөлүкке хуваатты нган. Оон бирги, ийиги бөлүктерге чурттакылыг черлериң чоогунда болганындан ону кезерин хорун турар.

Бойдусту камгалаарының ийиги хевири—агаарны, сугну болгаш хөрүнүү бокталыныкындан болгаш үрелиишкинден камгалаары. Ынчангаш ол арыглаашкын тудугларының өртекунези улуг-даа болза, чаа будүрүлгелерни ол чокта тударын хораан. Европада эң улуг деп санаткан нефть-химиктиг комплексти Тобольскиде тудуп тудар. Оон капитал салыышкының үшүн бир хуузу арыглаашкын тудугларынче шиитиннп турар.

Аңаа чижек кылдыр Москвада бойдус камгалалының ажылын база көргүзүп болур. Мында сугже болгаш агаарже үндүр октаттынган хоралыг түүлдерни аштап, арыглаар кылдыр мүн-мүн тудугларны кылып турар. Бүгү улетпүрүүн болгаш бүгү-ле чылыг-электрилиг төптерниң колдуу газтаттынган. А хоралыг түүлдерни эмин эрттир хөйну үндүрүп турар чамдык заводтар болгаш иехтөр хоорой девискээриндеп ыракта туттунган. Оон түүнелинде агаарның бокталыр чоруу сөөлгү 10—15 чыл дургузунда (улетпүр будүрүлгелериниң саны өзүл-дал турза) дыка кызырылган.

Үшкү хевир—черниң дириг амытаннарын болгаш үнүштерин (ылаңгыя ховарталаның) камгалаары. Сибирьге эрткен өкте дүктүг аңны кайы-хамаан чок өлүүп турганындан бир чылда 50 мүн хире кеш, миллион-миллион: диин узуктаттынып турган болгай. Оон түүнелинде бо аң төнериниң кырынга келген.

Сөөлгү он чыл дургузунда оон санын өстүрер талазы-биле улуг ажылдар чоруттунган. 1971 чылда Уралдан Оожук океан чедир девискээрге туттунган үш чүс участокка 20 мүн кишти салган. Оон түүнелинде үстүнде сан ам 600—800 мүн чедир өскен. Чыл бүүдүн өлүүп турорыныс аннын саны 150—200 мүндан аштайн турар.

Бойдусту камгалаарының бо хевири-биле чурттуң янзы-бүрү районнарының заповедниктерге болгаш заказниктери сырый холбаалыг. Чүгле заповедниктиң саны безин бистиң чурттуң девискээринде чүс чедип турар.

Онгу беш чылда бойдус камгалаарынга күрүне 11 миллиард рубльди, азы эрткен 15 чыл дургузунда үндүрген акшадан ыракта хөйну чарыгдаарын база керген.

Николай МАТРУСОВ,
география эртемнериниң кандидады.
(ПМА).

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун ораламчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-22-35, секретарваттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпүр киллизиниң 2-22-64, чаша киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун колбейн баргаңа 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 16332. Чагыг № 269.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01611